

Zlata Vokač

Knjiga senc

Založba Obzorja, Maribor 1993

Vzemimo preprost primer: popolnoma svobodne volje se peljemo z avtobusom, ko ta naenkrat obstane na odročnem kraju. Voznik se prijazno opraviči za postanek, povabi potnike na bližnjo zelenico, tam razloži, da v bistvu ni voznik avtobusa, temveč doktor meteoroloških zanosti; opaše si lutnjo in z zvonkim glasom začne popevati pretresljivo zgodovino rodu Pačnekdo. Lepo, prijetno in poučno, vendar pa – tristo kosmatih! – smo na avtobus žal stopili z drugačnimi nameni.

Zakaj trapasta podoba? Ker je z romanesknimi besedili podobno: iz določenih namenov jih vzamemo v roke in od bukve konec koncev pričakujemo učinek, ki ga poznamo iz prejšnjih poskusov. Pri tem se sklicujemo na Pametnejše: na primer na Platona, ki je prvi ločil poezijo od zgodovinoisja, ali nemara Lukácsa, ki je celo razložil štiri vrste tipov romanov (in pribitek, ki mu je iz omenjene sheme uhajal). No, roman Zlate Vokač *Knjiga senc* je besedilo, ki se ravna po vozniku iz uvodne primere. Avtorica, ki besedilo že uvodoma postavi na ogled kot drugi del romana *Marpurga*, se namreč z bralčevim pričakovanjem igra tako brezskrbno in vehementno, da po sklepnem vratolomnem obratu (o njem kasneje) enostavo ne vemo več, kaj smo držali v rokah: romaneskno pripovedno besedilo, ep (mestni, kontinentalni, družinski, židovski, konvertitski?), zgodovinsko razpravo ali kar nekaj? Predstavimo dilemo s kratko obnovo besedila: *Knjiga senc* je prvoosebna pripoved judinje Sare (Šarike) iz Marpurga, ki med 19. marcem 1496 in začetkom leta 1497 pripoveduje zgodbo svojega rodu, srednjeveškega Maribora (Marpurga), židovstva na širše in Evrope vobče. Glavni junak Šarkine izpovedi je pripovedovalkin učitelj Mojster Jakob iz Bohemije (danes Češke), znanstvenik in predvsem alkimist. *Knjiga senc* je Jakobovo v *Knjigo senc* vloženo besedilo, ki obsega približno dvajset odstotkov celotnega besedila, v njej pa najdemo ob zgodovini alkimije in praktičnih napotkih tudi nekaj impresionističnih izpovedi in vtisov. Po koncu *Knjige senc* se besedilo *Knjiga senc* sklene z na začetku napovedanim izgonov židov iz Marpurga in pristankom pripovedovalke, da sprejme krščansko vero. Vmes se na poljuden način večinoma seznanjamo z evropsko zgodovino 15. stoletja, spremembami v Marpurgu in nekaterimi judovskimi šegami.

Temeljno vprašanje, ki preseneti bralca že na samem začetku pripovedi, je položaj pripovednega subjekta oziroma konkretne sirarske industrialke Sare. Če namreč verjamemo zgodovini, ko pravi, da se je novoveški subjekt v današnjem pomenu besede rodil s kartezijanskim obratom v prvi polovici 17. stoletja (s Kartezijevim *Ego cogito ergo sum*), in literarni zgodovini, ki podoben obrat meri z letnico 1605, ko izide prvi del Cervantesovega romana *Don Kihot* – potem je pripoved Šarika in s tem posledično Zlate Vokač vsaj vprašljiva. V *Knjigi senc* imamo namreč opraviti s pripovedovalko, ki bi jo mirne volje lahko videli v samopostrežni trgovini, v diskoteki ali nemara na avtobusu iz uvodne primere. Šarika je subjekt v novoveškem smislu – in še več: če namreč upoštevamo (laično) splošno mnenje, da temelji židovstvo na moškem principu gospostva, potem deluje niz mati Dina-hči Šarika-Elijeva hči Noemi izjemno presenetljivo. Matriarhalnost (tudi finančna) omenjenih treh junakinj namreč spominja na najvišje ideale feminističnih gibanj prve polovice 20. stoletja. In še: Šarika v svojo pripoved, ki obsega razen redkih osebnih prigod cele disertacije o vojnah, vladarjih in političnih spremembah vse od Prvega nihljaja do leta 1497, vnaša enciklopedično znanje, s kakršnim se ponašajo redki današnji sociologi in zgodovinarji njenih let. Če naj vzamemo pripoved židovske mladenke iz srednjeveškega Marpurga kolikor toliko resno, ji moramo pač priznati, da je (upoštevaje skromna komunikacijska sredstva in podatek, da je Johannes Gutenberg dovršil svojo Biblijo, prvo tiskano knjigo v zgodovini, borih 41 let pred začetkom Šarikine pripovedi) dekle nosilka pameti, ki daleč presega naše še tako pozitivno mnenje o 15. stoletju. Avtorica je enostavno v pripovedovalko vnesla vse preveč svoje (nedvomno široke) današnje vednosti, tako da imamo pred sabo junakinjo, ki ve preveč, čustvuje premoderno in nasploh spominja na junake različnih časovnih strojev.

Tudi na formalni ravni kaže *Knjiga senc* podobna neskladja: v osnovno pripoved, ki v linearnem teku pripovednega časa analitično povzema junakinjino preteklost, avtorica vpleta duhamorne in dolge politično-zgodovinsko-etnografske ekskurzije, tako da nenehoma, preprosto rečeno, izgubljammo šreno. Popolnoma brez jasne zveze s tekom besedila se izgubimo v vloženi *Knjigi senc* mojstra Jakoba, kjer je napaberkovano toliko raznolikih modrosti in nasvetov, da nas bolj kakor barvna reprodukcija "drevesa življenja" (na 207. strani) pozabava pripomba: "Če ne obvladaš operacij, lahko vržeš drevo življenja iz ravnotežja in tako priklješ sile zla." Krščen Matiček: namenil sem se prebrati knjigo, zdaj pa lahko naenkrat zamajem svet!

Omeniti velja samo še to, da se s sklepom romana podre še tisto malo "trdno spleteno celoto" (tako besedilo na zavihku), ki nas je dotlej držala v pričakovanju napovedanega izгона marpurških judov: Šarika nekako pozabi na mučne prizore prodajanja judovskih domov in karavan, saj ima ogromno dela s – pripravo na krst. Tudi v to dejanje (in ravno mariborski židje slovijo po tem, da niso sprejeli krsta) se pripovedovalka poda s toliko zdrave logične skepse, da nam ostane ob globokomiselnih dialogih malo časa za dojetje odločitve same. Tudi na alkimijo nova kristjanka zdaj gleda s skepso. In bralec, ki se je prejšnjih 250 strani šele dodobra zagrel?

Če ob koncu skušamo ugotoviti, kaj zaboga smo prebrali, ko smo sledili pripovedi *Knjige senc*, nam ostaneta dve možnosti: je popolna zmeda v nas ali nemara v knjigi? Sodeč po bralnih navadah, zgodovini misli in književnosti posebej, smo v *Knjigi senc* dejansko trčili ob besedilo, ki dosledno izstopa tako iz sociološko merljivega "vidika pričakovanja" kakor iz modelov, ki so jih v dosedanji romaneskni produkciji odkrivali literarni zgodovinarji. Alkimistično rečeno: če je Zlata Vokač s *Knjigo senc* poskusila iz kamna izdelati zlato, smo bili priča enemu od nešteti eksperimentov, ki pa pravilnosti alkimističnih teorij pač niso dokazali.

Tone Vrhovnik